

Транскордонне співробітництво

УДК 332.122.54:330.837
JEL F15

В. В. Борщевський, К. Куцаб-Бонк

Інституційна пастка транскордонної дивергенції: причини формування та засоби усунення

Розглянуто основні проблеми розвитку транскордонного співробітництва на сучасному етапі європейської інтеграції України. Першочергову увагу приділено виявленню причин непропорційного розвитку сусідніх прикордонних територій України та країн-членів ЄС. На основі проведеного наукового дослідження обґрунтовано наявність інституційної пастки транскордонної дивергенції. Описано основні ефекти її формування та поширення у транскордонному просторі між Україною та ЄС. Окреслено пріоритетні напрями та механізми подолання цієї інституційної пастки, зокрема у трьох основних площинах: суспільно-психологічній, фінансово-економічній та організаційно-управлінській. Формулюються пропозиції для органів державної влади та місцевого самоврядування України та країн-членів ЄС щодо стимулювання розвитку підприємницького середовища і підвищення ефективності функціонування транскордонних ринків як основних засобів нівелювання негативного впливу інституційної пастки транскордонної дивергенції між Україною та ЄС.

Ключові слова: інституційні пастки, транскордонна дивергенція, транскордонне співробітництво, прикордонні регіони, транскордонні ринки, прикордонна торгівля.

Транскордонне співробітництво між Україною та ЄС має тривалу історію розвитку. Зародившись ще в надрах адміністративно-планової системи, воно поступово еволюціонувало до сучасних форм і механізмів функціонування. Водночас порівно з тими завданнями, які покладаються на транскордонне співробітництво в країнах-членах ЄС, співпраця між прикордонними регіонами України та їхніми сусідніми польськими, словацькими, угорськими та румунськими відповідниками має свої характерні особливості, часто негативного змісту.

Передусім це стосується наявності низки інституційних бар'єрів, які знижують ефективність транскордонних взаємодій між господарючими суб'єктами, одночасно збільшуючи їх трансакційні витрати. Зокрема, у транскордонному просторі між Україною та ЄС однією з найгостріших проблем є поширеність інституційних пасток.

Дослідженню феномену інституційних пасток присвячені численні публікації українських і закордонних науковців. Так, різні аспекти їх впливу на економіку постсоціалістичних країн, включаючи Україну, висвітлювались у працях Ю. Алексеевої, Є. Балацького, А. Ковальова, Ю. Конюхова, О. Літвінова, В. Ляшенко, О. Мазура, М. Малкіної, Н. Манохіної, В. Полтеровича, О. Фраєра, С. Щудло та інших науковців.

Наприклад, Ю. Алексеева вказує на те, що характерною особливістю інституційних пасток є пом'якшення негативних короткотермінових ефектів у транзитивних економіках, зумовлених непідготовленими, надто швидкими трансформаціями. Водночас інституційні пастки суттєво перешкоджають довгостроковому збалансованому економічному зростанню [1].

Ця теза перегукується з висновком Ю. Конюхова, який зазначає: «Однією з основних причин появи інституційних пасток є розбіжність короткострокових і довгострокових інтересів економічних суб'єктів (превалювання короткострокових інтересів над довгостроковими). Слід підкреслити парадоксальність того, що інституційні пастки, що перешкоджають довгостроковому ефективному

© В. В. Борщевський, К. Куцаб-Бонк, 2016.

розвитку, через свою недієздатність, пом'якшують негативні короткострокові наслідки непередбачених, занадто швидких перетворень» [6, с. 45].

Є. Балацький акцентує увагу на інституційних пастках, породжених глобалізацією. Зокрема, він відзначає, що у II пол. XX ст. під впливом зростання потужності транснаціональних корпорацій відбулося укорінення інституційної пастки, яку автор називає «корпоративією», або «борговою пасткою». Її пусковий механізм визначається свідомими діями великих міжнародних компаній, спрямованими на закріплення за окремими країнами та регіонами ролі «сировинних придатків». При цьому вказані компанії вступають в альянс з місцевими політиками та монополіями, а також з міжнародними фінансово-кредитними установами, що дозволяє їм отримувати надприбутки від експлуатації природних і людських ресурсів цих країн (передусім нафтових, газових, вугільних і рудних родовищ, а також дешевої робочої сили) [3].

Іншу інституційну пастку, притаманну періоду глобалізації, описує А. Ковальов. На його думку, національна політика мультикультуралізму, поширена в багатьох розвинених країнах світу, насамперед у США та ЄС, спричинила до формування пастки «утриманства» або «соціальної рентоорієнтованої поведінки», передусім у середовищі трудових мігрантів. Адже маючи значно нижчі вимоги до якості життя та соціальних стандартів ніж корінні мешканці розвинених країн, трудові мігранти часто задовольняються виплатами за народження дитини чи допомогою з безробіття, полишаючи при цьому роботу. У довгостроковому періоді це призводить до формування цілого класу і навіть династій спадкових «соціальних утриманців» [5].

Українські науковці В. Гоблик і Я. Дем'ян, пояснюючи низьку ефективність євро регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, стверджують, що існують інституційні пастки «євро регіональної віртуальності» та «євро регіональної дисфункціональності». При цьому вони відзначають, що часто євро регіони лише імітують прагнення поширювати у прикордонних регіонах України інституційно-правові стандарти ЄС, переважно використовуючи свій інституційний статус для отримання доступу до джерел фінансової підтримки ЄС [4, с. 127].

Водночас у публікаціях, присвячених проблемі інституційних пасток, не приділяється достатньої уваги дослідженню характерних особливостей їх поширення у процесі розвитку транскордонного співробітництва між Україною та ЄС. Крім того, з поля зору науковців часто випадають окремі аспекти впливу інституційних пасток на економіку транскордонних регіонів. Передусім це стосується блокування ефективної роботи транскордонних ринків, а також посилення диспропорцій у соціальному та економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць, локалізованих по різні боки кордону.

Метою статті є доведення факту існування інституційної пастки «транскордонної дивергенції», яка набула свого поширення у транскордонному просторі між Україною та ЄС, а також дослідження механізмів її формування та поширення. На основі цього пропонується розробка науково-обґрунтованих засобів блокування цієї інституційної пастки та її подальшого усунення для активізації транскордонного співробітництва між Україною та ЄС.

Протягом багатьох років мешканці прикордонних з ЄС регіонів України віддають перевагу обмеженому колу видів і форм економічної діяльності, які використовуються ними у процесі участі у транскордонному співробітництві. Передусім це стосується участі у прикордонній торгівлі, яка поширюється на доволі обмежене коло товарів, передусім підакцизних (так звана «човникова торгівля»), транскордонної трудової міграції, а також реалізації проектів за програмами міжнародної технічної допомоги, що фінансуються ЄС та урядами

окремих європейських держав (як правило, українські учасники виступають у статусі партнерів, що співпрацюють з «основними» грантоотримувачами, якими є переважно громадські організації країн-членів ЄС). Можна також відзначити діяльність єврорегіонів «Буг» і «Карпатський», яка, проте, часто зводиться до участі в реалізації тих самих транскордонних проектів за програмами міжнародної технічної допомоги, яка фінансується зі структурних фондів ЄС, не спираючись при цьому на системну основу.

Більшість перелічених форм транскордонної активності спрямовуються українськими учасниками на досягнення своїх короткотермінових економічних інтересів. Як правило, при цьому забезпечується пристосування місцевих мешканців до євроінтеграційних змін, що відбуваються на міждержавному рівні. Причому вказані механізми пристосування почали формуватися відразу ж після розпаду СРСР і руйнування «залізної завіси», еволюціонуючи упродовж усього періоду державної незалежності України. Спочатку вони забезпечували заповнення ніші товарного дефіциту, що виник на пострадянському ґрунті; потім сприяли збереженню мінімальних соціальних стандартів в умовах галопуючої інфляції та різкого зниження доходів переважної частини населення; далі забезпечували працевлаштування значної кількості мешканців прикордоння, фактично «викинутих» з офіційного сектору економіки.

На сучасному етапі транскордонне співробітництво України з ЄС також орієнтується на вирішення здебільшого короткотермінових завдань. Зокрема, воно забезпечує адаптацію мешканців прикордонних з ЄС регіонів держави до умов Угоди про асоціацію з ЄС у двох основних площинах: 1) формування локального підприємницького середовища, яке більшою мірою можна назвати «квазі-підприємницьким» (ввезення вживаних автомобілів та електроніки, імпорт невеликих партій сільськогосподарських товарів, продаж алкогольних і тютюнових виробів, надання дрібних побутових і будівельних послуг тощо); 2) розвиток прикордонної інфраструктури та інституційного середовища прикордонних з ЄС регіонів (залучення донорських коштів на реалізацію інфраструктурних проектів, розбудова прикордонних переходів і доріг загальнодержавного значення, створення місцевих агенцій регіонального розвитку, розвиток інфраструктури туристичного та аграрного бізнесу тощо).

Проте в довгостроковій перспективі більшість описаних інституційних форм транскордонної співпраці між Україною та ЄС мають деструктивний характер, що надає їм відвертих ознак інституційної пастки. Наприклад, зайнятість значної частини мешканців прикордонних територій у човниковій торгівлі, сформувало цілі династії дрібних торговців, нездатних працювати в інших сегментах економіки, включаючи підприємництво. Щобільше, прагнення отримати статус мешканця 30-кілометрової зони починає негативно впливати як на соціальну мотивацію місцевого населення, так і на систему його розселення (що почало виявлятися у процесі проведення в Україні адміністративно-територіальної реформи та об'єднання територіальних громад). Те ж саме стосується формування інститутів громадянського суспільства, які більшою мірою орієнтуються на побажання грантодавців, аніж на реальні потреби місцевих громад. Як правило, у довгостроковій перспективі більшість з них виявляються нежиттєздатними без зовнішнього фінансування.

Таким чином, можна констатувати, що з українського боку кордону сформувалися і продовжують укорінюватися інституційне та соціальне середовища учасників транскордонного співробітництва, які не спроможні здійснювати ефективної самостійної та самодостатньої діяльності, особливо у довготерміновій перспективі. Тобто без фінансового, адміністративного, інтелектуального і навіть політичного сприяння закордонних партнерів

цілі сегменти економіки прикордонних регіонів України можуть опинитися нежиттєздатними.

Очевидною стає невідповідність економічного потенціалу транскордонної співпраці по різні боки кордону між Україною та ЄС, що має всі ознаки стійкого інституційного феномену, сформованого протягом тривалого періоду часу. При цьому всіх учасників транскордонного співробітництва як в Україні, так і в країнах-членах ЄС, така ситуація, по суті, влаштовує. Адже перші отримують можливість вирішувати свої локальні та короткотермінові економічні проблеми шляхом доступу до значно потужнішого господарського потенціалу західних сусідів, а другі мають змогу використовувати (чи навіть імпортувати) дешевий і відносно якісний людський капітал з України, розширюючи при цьому ринки збуту своєї продукції.

Усе зазначене дає підстави для висновку про взаємну вигоду, яку отримують українські учасники транскордонного співробітництва, з одного боку, та їх польські, словацькі, угорські й румунські партнери, з іншого, від наявних диспропорцій у рівнях економічного розвитку та соціальних стандартах життя населення. Тобто в транскордонному просторі між Україною та ЄС має місце існування специфічної інституційної пастки, яку можна охарактеризувати як пастку «транскордонної дивергенції».

За своєю суттю ця інституційна пастка має ті ж соціально-економічні корені, що й згадані інституційні пастки «корпоративності» та «соціальної рентоорієнтованої поведінки». Адже як в одному, так і в другому та третьому випадках, основним механізмом формування інституційної пастки є різниця в рівнях потенціалу економічних агентів, залучених до співпраці у межах відповідних інститутів. У цьому разі більш потужні суб'єкти нав'язують «андердогам» (underdog) свої правила поведінки, а ті, своєю чергою, отримують зиск від рентоорієнтованої поведінки.

Тобто всі ці три інституційні пастки спираються на інституційні феномени «наздоганяючого розвитку» і «копіювання». Їх самопідтримувальний характер визначається тим, що копіювання як короткострокова модель поведінки з економічної точки зору може бути більш ефективною, ніж створення нового продукту, технології чи вдосконалення організації. Функцією економічного агента може бути як максимізація прибутку, так і зниження витрат для досягнення певного результату. Саме ця друга функція – мінімізації зусиль – пояснює, чому вторований шлях розвитку з погляду конкретного економічного агента нерідко виявляється більш ефективним, ніж пошук чогось нового. До того ж більшість економічних агентів націлені на задовільний результат, а не на найкращий з можливих. І вони будуть прагнути до мінімізації витрат на ресурси, поки їх використання в конкурентному середовищі дозволить залишатися в зоні відносного комфорту [8, с. 56].

Спираючись на методологічні розробки В. Полтеровича, можна констатувати, що інституційна пастка «транскордонної дивергенції» між Україною та ЄС ґрунтується на типових механізмах стабілізації та самовідтворення, а саме на ефектах координації та сполучення і на культурній інерції [10].

Ефект координації, завдяки якому відбувається формування та самовідтворення інституційної пастки, визначається зменшенням трансакційних витрат її учасників завдяки скоординованості власних дій. У випадку пастки «транскордонної дивергенції» цей ефект виявляється у тому, що учасники транскордонного співробітництва, локалізовані по різні боки кордону, фактично координують власні дії з ведення певних видів економічної активності (наприклад, з українського боку контрабанда алкоголю і цигарок, а з польського чи угорського – логістичні послуги та збутова діяльність; з українського –

продаж дешевих споживчих товарів і палива, а з іншого, – реалізація послуг, автомобілів та інноваційних товарів).

Унаслідок цього відбувається консервування стереотипів економічного розвитку по різні боки кордону, що спочатку спричиняє «віртуалізацію» більшості інституційно-організаційних зусиль, спрямованих на розвиток транскордонного співробітництва, одночасно стимулюючи дисфункціональність у роботі більшості транскордонних інституцій, зокрема єврорегіонів (описані В. Гобликом і Я. Дем'яном пастки єврорегіональної віртуальності та дисфункціональності).

У кінцевому підсумку формується стійке переконання учасників транс-кордонного співробітництва, що його успішність можлива лише в межах діючої моделі жорсткої спеціалізації сусідніх прикордонних територій України та країн-членів ЄС на різних видах транскордонної економічної активності (з боку ЄС – на послуговій діяльності та експорті товарів з високою доданою вартістю, з українського боку – на експорті сировинних товарів і дешевої робочої сили).

Тим самим пастка транскордонної дивергенції остаточно утверджується у свідомості не лише учасників транскордонного співробітництва, але і в думках пересічних обивателів і представників місцевої влади.

Наприклад, човникова прикордонна торгівля, попри те, що вона консервує «архаїстичні» форми транскордонного товарообміну, втягує у свою орбіту великі прошарки населення з обох боків кордону, забезпечуючи їх фактичну зайнятість. При цьому «нецивілізовані» транскордонні товарні ринки не тільки зберігаються, а й розширюють сферу свого функціонування. При цьому якість надання торговельних послуг і сама якість товарів часто залишають бажати кращого. Водночас човникова прикордонна торгівля є єдиним з небагатьох доступних каналів продажу сільськогосподарської та іншої продукції, виробленої в приватних господарствах українських селян, які не мають іншої альтернативи їх реалізації. І хоча це супроводжується ухиленням від сплати податків, зростанням обсягів тіньового товарообігу й уникненням сертифікації продукції, така торгівля отримує моральне виправдання не лише в очах її учасників, але і в середовищі місцевих чиновників і навіть працівників контролюючих органів, особливо якщо держава заморожує соціальні витрати або підвищує їх незначною мірою [7, с. 39, 42-43].

На цьому інституційному ґрунті формується друга ланка механізму самовідтворення цієї інституційної пастки – виникнення ефекту сполучення. Тобто дивергентні процеси, які розшаровують соціально-економічний простір транскордонного регіону на дві частини – більш розвинену європейську і занепаду – українську, сполучаються з іншими інститутами, що формують норми і правила поведінки в транскордонному просторі між Україною та ЄС. Передусім це стосується інститутів транскордонного підприємництва, проектного менеджмент, міграції, контролю, освіти і навіть сім'ї.

І нарешті завершальною ланкою формування цієї пастки є культурна інерція. Вона, за В. Полтеровичем, відображає небажання економічних агентів (у цьому випадку – учасників транскордонного співробітництва) змінювати укорінені стереотипи власної поведінки, які підтвердили свою життєздатність протягом тривалого часу. У ситуації з пасткою транскордонної дивергенції культурна інерція набуває свого довершеного вигляду, охоплюючи більшість суб'єктів транскордонного співробітництва між Україною та ЄС: представників органів місцевого самоврядування прикордонних територіальних громад, працівників митниці та правоохоронних органів, трудових мігрантів, студентів і викладачів ВНЗ, підприємців, пересічних мешканців прикордоння тощо.

Усе це підтверджує стабільний і самовідтворюваний характер пастки транскордонної дивергенції, яка протягом попередніх років твердо укорінилася в практиці транскордонного співробітництва між Україною та ЄС. Наявність цієї пастки є однією з основних інституційно-організаційних проблем, пов'язаних зі збереженням диспропорцій у соціально-економічному розвитку сусідніх прикордонних територій України та країн-членів ЄС. Водночас для викорінення описаної інституційної пастки недостатньо обмежитися лише частковими адміністративно-управлінськими чи організаційними заходами. Її подолання потребує системних зусиль, сконцентрованих у різних інституційних площинах транскордонного простору між Україною та ЄС.

Окреслюючи пріоритетні напрями та засоби викорінення інституційної пастки транскордонної дивергенції між Україною та ЄС, доцільно акцентувати першочергову увагу на трьох основних площинах: суспільно-психологічній, фінансово-економічній та організаційно-управлінській.

У першій площині фокусуються проблеми, породжені деструктивними соціальними стереотипами та суспільними традиціями, які проєктуються в інституційне поле транскордонного співробітництва. Насамперед це стосується низької якості соціального капіталу, недостатньої правової культури значної частини мешканців прикордонних регіонів України (передусім її сільських територій), а також збереження нав'язаного їм протягом попередніх десятиріч «комплексу меншовартості».

Наприклад, М. Бабій з цього приводу зазначає: «Відбувся перерозподіл суспільної довіри між її інституційною та особистою складовими. Особиста довіра вимушено приймає на себе весь тягар підтримання базової соціальності суспільства, включаючи і критерії соціально прийнятної поведінки. Така система не може забезпечити того рівня спеціалізації та і кооперації, якого вимагає технологічна основа економіки, оскільки за межами локалізованих зон довіри панує тотальна недовіра» [2, с. 17].

Це означає, що першим завданням у руслі формування суспільно-психологічного середовища, спроможного руйнувати інституційну пастку транскордонної дивергенції, є підвищення якості соціального капіталу в межах усього транскордонного простору між Україною та ЄС. Зокрема, це стосується інтенсифікації дво – та багатосторонніх контактів у різних сегментах транскордонного співробітництва, створення спільних культурних продуктів, вироблення єдиної точки зору на наявні соціальні та політичні проблеми, а також щодо сприйняття і трактування історичної спадщини та гострих моментів у двосторонніх відносинах між нашими народами.

Суспільно-психологічний контекст подолання інституційної пастки транскордонної дивергенції передбачає також максимальне спрощення процедури перетину кордону між Україною та ЄС. Адже частота соціальних контактів, а також їх глибина залежать від спроможності учасників транскордонного співробітництва легко перетинати кордон у будь-якому напрямі і в будь-який час. Тобто надання Україні безвізового режиму з ЄС та розбудова і модернізація мережі міжнародних пунктів пропуску на українсько-польському, українсько-словацькому, українсько-угорському та українсько-румунському кордонах стають життєво важливими кроками з погляду трансформації інституційної пастки транскордонної конвенції в альтернативні, ефективно функціонуючі інститути транскордонного співробітництва.

Важливого значення для подолання вказаної інституційної пастки з погляду соціально-психологічних механізмів її викорінення мають культуральна, зокрема репутаційні важелі впливу. Так, В. Полтерович стверджує: «Трансакційні витрати функціонування в рамках визначеної норми можуть

залежати від передісторії агента... Відповідно, його стимули до переходу знижуються. Репутаційні механізми, підсилюють цей ефект і тому в своїх крайніх формах можуть відігравати негативну роль. Амністія – «інструмент забування минулого» сприяє зниженню того компонента трансакційних витрат ефективною норми, який пов'язаний з його історією «до переходу»... Більшість досліджень, присвячених економічному зростанню, розглядають громадянську культуру як незмінний у часі фактор. Однак деякі важливі параметри суспільної культури можуть перетерплювати істотні зміни в протягом 10-20 років. Цю обставину слід брати до уваги при вивченні довгострокових аспектів розвитку [9].

Це актуалізує проблему «культурної експансії» у розвитку всієї системи транскордонного співробітництва між Україною та ЄС, у тому числі із застосуванням сучасних механізмів амністії. Зокрема, доцільно забезпечити можливість тим учасникам напівлегальних транскордонних операцій, включаючи трудових мігрантів, які готові повністю сконцентруватися на роботі в офіційному сегменті транскордонної економіки, забезпечити таку можливість, одночасно лібералізувавши законодавство, що регулює різні аспекти транскордонного бізнесу (перетин кордону, ввезення автотранспортних засобів, здійснення експортно-імпортних операцій у сфері послуг тощо).

Вказаний аспект викорінення пастки транскордонної дивергенції частково зачіпає фінансово-економічну площину, яка в основному охоплює сферу функціонування транскордонних ринків між Україною та ЄС. Зокрема, у цій площині руйнування фундаментальних основ описаної інституційної пастки пов'язане з вилученням додаткової ренти, яка змушує економічних агентів надавати перевагу інституційній пастці, насамперед через різні форми участі в іллегальних транскордонних операціях.

Наприклад, Ю. Алексеева пропонує впровадження заходів соціальної політики, що передбачають компенсацію втрат тих груп населення, добробут яких знижується в результаті поширення інституційних пасток. На її думку, насильницькі дії рідко бувають успішними у зв'язку з високими трансформаційними витратами, що робить найважливішим завданням держави пошук компромісних варіантів. Кожен етап реформи має бути ретельно підготовлений, включаючи оцінку трансформаційних і трансакційних витрат, вигод реформування, передбачати справедливий розподіл реформних тягот, компенсацію втрат переможеним [1].

Це актуалізує доцільність використання таких фінансово-економічних інструментів подолання інституційної пастки транскордонної дивергенції між Україною та ЄС, як лібералізація фіскальної політики, пільгове кредитування, розвиток інформаційної інфраструктури, підвищення ефективності функціонування транскордонних інституцій тощо.

Першочергового значення у цьому контексті набуває реалізація програм підвищення кваліфікації і навчання для трудових мігрантів та інших потенційних учасників транскордонного бізнесу, які готові інвестувати в нього свої фінансові ресурси. Такі програми можна проводити на базі вищих навчальних закладів і наукових установ, які фінансуються з Державного бюджету, шляхом формування відповідних навчальних і наукових планів їх роботи.

Крім того, можна запропонувати звільнення від сплати податків (податкові канікули) терміном на 5 років для тих суб'єктів транскордонного ринку, які реалізують свої проекти в його інноваційних сегментах (консалтинг і дорадництво, індустрія туризму, органічне землеробство, ІТ-індустрія, наукові розробки, інформація і трансфер технологій тощо).

Ще одним дієвим засобом руйнування інституційної пастки транскордонної дивергенції на основі переходу її учасників у сферу сучасного (легального) транскордонного бізнесу між Україною та ЄС може стати погашення відсотків за кредитами для тих підприємців, які реалізують свої транскордонні бізнес-проекти в таких пріоритетних сферах економічної діяльності, як: будівництво та реконструкція доріг і розвиток інфраструктури, сільське господарство, транспортно-логістична діяльність, гуртова торгівля, виставково-ярмарковий бізнес та ін.

Окреслені фінансово-економічні інструменти, у разі свого ефективного та послідовного застосування, зменшуватимуть ту додаткову ренту, яку отримують учасники інституційної пастки транскордонної дивергенції між Україною та ЄС. Одночасно відбуватиметься підвищення рівня їх трансакційних (а також і трансформаційних) витрат у зв'язку з посиленням конкуренції на транскордонних ринках і нарощуванням економічного потенціалу підприємств легального сектору транскордонної економіки.

Вказані ефекти підсилюватимуться в разі адекватного застосування адміністративних важелів впливу, зосереджених в організаційно-управлінській площині транскордонного співробітництва між Україною та ЄС. Наприклад, В. Полтерович вказує на те, що викорінення інституційних пасток малореальне без впровадження системних регуляторних змін. Зокрема, він констатує: «Потрібна масштабна зміна фундаментальних або організаційних факторів, наприклад, радикальне посилення покарання за відхилення від суспільно ефективної норми» [10].

Протилежну думку висловлює А. Ковальов, який стверджує: «В рамках теорії інститутів австрійської школи неефективні стійкі норми просто неможливі, оскільки неправильні, нежиттєздатні практики відсіваються людьми в процесі еволюції. Поштовхом до створення «пастки» виступає втручання держави в ту чи іншу сферу суспільного життя. Це призводить до зміни стимулів людської діяльності. Подолання інституційних «пасток» вимагає відмови держави від втручання в цю сферу [5].

Тобто регуляторний вплив держави може мати як стимулюючий, так і деструктивний вплив з погляду формування інституційних пасток, у нашому разі – пастки транскордонної дивергенції. Так, стимулюючими з погляду укорінення та поширення цієї пастки на весь транскордонний простір між Україною та ЄС можна вважати наявні тарифні та візові обмеження, надто жорстке фіскальне і міграційне законодавство, диференціацію соціальних стандартів і підходів до цінового регулювання по різні боки кордону.

Водночас негативні регуляторні імпульси для учасників вказаної пастки, які слід усіяко підтримувати та заохочувати, пов'язані з поширенням у транскордонному просторі між Україною та ЄС сучасних елементів економіки знань, поліпшенням інвестиційного клімату, створенням сучасних транскордонних інституцій і здійсненням транскордонного трансферу технологій.

Наприклад, для якісної трансформації системи прикордонної торгівлі, сформованої в межах описаної інституційної пастки транскордонної дивергенції, доцільно застосовувати регуляторні важелі стимулювання транскордонного підприємництва, зокрема шляхом децентралізації влади, демонополізації економіки та підвищення якості людського капіталу.

Крім того, у сучасних соціально-економічних умовах дедалі більшого значення набуває створення сприятливого для інновацій інституційного середовища транскордонних ринків. Зокрема, це стосується формування базових умов для трансферу технологій, захисту прав власності, підтримки добросовісної конкуренції тощо [8, с. 59].

У цьому сенсі окремі дослідники звертають увагу на першочерговій необхідності розвитку інституційної інфраструктури інвестиційного та інноваційного процесів. У контексті подолання інституційної пастки транскордонної дивергенції між Україною та ЄС це означає стимулювання розвитку транскордонного підприємництва шляхом створення технопарків і бізнес-інкубаторів, формування транскордонних інноваційних кластерів, підтримки транскордонного міжсекторного співробітництва, розбудови сучасних об'єктів інноваційної інфраструктури [6, с. 47].

Таким чином, викорінення інституційної пастки транскордонної дивергенції між Україною та ЄС має спиратися на систему взаємоузгоджених важелів регуляторного впливу: суспільно-психологічного, фінансово-економічного та організаційно-управлінського. Їх цілеспрямоване використання має забезпечити зменшення додаткової ренти від участі в описаній інституційній пастці, а також зростання трансакційних витрат її прихильників, порівняно з іншими учасниками транскордонного співробітництва.

Подальші дослідження у руслі окресленої проблематики доцільно зосередити на виявленні впливу кожного із запропонованих регуляторних інструментів на окремі ланки інституційної пастки транскордонної дивергенції.

Список використаних джерел

1. Алексеева Ю. С. Институциональные ловушки / Ю. С. Алексеева // Сайт Rusnauka. – 2010. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66934.doc.htm
2. Бабій М. В. Адаптивна поведінка домогосподарств і ризики інституційних пасток в умовах трансформаційних процесів / М. В. Бабій // Бізнес Інформ. – 2016. – № 6. – С. 13-19.
3. Балацкий Е. В. Глобальные институциональные ловушки: сущность и специфика / Е. В. Балацкий // Сайт Капитал страны. – 2010. – 18 июля. – Режим доступа: http://kapital-rus.ru/articles/article/globalnye_institucionalnye_lovushki_suschnost_i_specifika/
4. Гоблик В. В. Вплив інституційно-правових бар'єрів на ефективність зовнішньоекономічної діяльності в транскордонних регіонах / В. В. Гоблик, Я. Ю. Дем'ян // Економічний форум. – 2015. – № 3. – С. 123-128.
5. Ковалев А. В. Проблема институциональных «ловушек» и теория институтов австрийской школы / А. В. Ковалев, И. В. Ковалева // Журнал международного права и международных отношений. – 2008. – №2. – Режим доступа: <http://evolutio.info/content/view/1409/215/>
6. Конохов Ю. М. Институциональный механизм реализации региональных экономических интересов / Ю. М. Конохов // Инвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 17. – С. 42-47.
7. Мазур О. Є. Розвиток теорії інституціональних пасток в торговельному підприємстві України / О. Є. Мазур // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2015. – Т. 14. – Вип. 3 (31). – С. 35-50.
8. Малкина М. Ю. Институциональные ловушки инновационного развития российской экономики / М. Ю. Малкина // Журнал институциональных исследований. – Том 3. – № 1. – 2011. – С. 50-60.
9. Полтерович В. М. Институциональные ловушки: есть ли выход? / В. М. Полтерович // Общественные науки и современность. – 2004. – № 3. – С. 5-16. – Режим доступа: http://mathecon.cemi.rssi.ru/vm_polterovich/files/Trapout_Rus.pdf
10. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. 1999. – № 2. – С. 1-37. – Режим доступа: http://members.tripod.com/VM_Polterovich/ep99001.pdf

References

1. Alekseeva, Y. S. (2010). *Institutsionalnyie lovushki* [Institutional traps]. Website Rusnauka. Retrieved from http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66934.doc.htm/ [in Russian].
2. Babiy, M. V. (2016). *Adaptyvna povedinka domohospodarstv i ryzkyi instytutsiinykh pastok v umovakh transformatsiinykh protsesiv* [Adaptive behavior of households and the risks of institutional traps in the conditions of transformational processes]. *Biznes Inform – Business Inform*, 6, 13-19. [in Ukrainian].
3. Balatskiy, E. V. (2010, July 18). *Hlobalnye institutsionalnyie lovushki: sushchnost i spetsyfika* [Global institutional traps: the nature and specificity]. *Website Capital of Country*. Retrieved from http://kapital-rus.ru/articles/article/globalnye_institucionalnye_lovushki_suschnost_i_specifika/ [in Russian].
4. Hobylyk, V. M., Demyan, Y. Y. (2015). *Vplyv instytutsiyno-pravovykh bar"yeriv na efektyvnist' zovnishn'oekonomichnoyi diyalnosti v transkordonnykh rehionakh* [The impact of legal-institutional barriers to the efficiency of foreign economic activity in cross-border regions]. *Ekonomichnyy forum – Economic Forum*, 3, 123-128. [in Ukrainian].

5. Kovalev, A. V., Kovaleva, I. V. (2008). Problema instytutsional'nykh «lovushkek» i teoriya institutov avstriyskoy shkoly [The challenge of institutional «traps» and the theory of institutions of the Austrian school]. *Zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnykh otnosheniy – Journal of International Law and International Relations*, 2. Retrieved from: <http://evolutio.info/content/view/1409/215/> [in Russian].
6. Konyukhov, Y. M. (2015). Instytutsionalnyi mekhanizm realizatsii rehionalnykh ekonomichnykh interesiv [Institutional mechanism of the implementation of regional economic interests]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid – Investment: Practice and Experience*, 17, 42-47. [in Ukrainian].
7. Mazur, O. Y. (2015). Rozvytok teorii instytutsional'nykh pastok v torhovel'nomu pidpryyemnytstvi Ukrainy [The development of the theory of institutional traps in the commercial enterprise of Ukraine]. In *Rynkova ekonomika: suchasna teoriya i praktyka upravlinnya [Market economy: modern management theory and practice]*: Vol. 14, Iss. 3 (31) (pp. 35-50). [in Ukrainian].
8. Malkina, M. Y. (2011). Instytutsional'nyye lovushki innovatsionnogo razvitiya rossiyskoy ekonomiki [Institutional traps of the innovative development of the Russian economy]. *Zhurnal instytutsional'nykh issledovaniy – Journal of institutional studies*, Vol. 3, No. 1, 50-60. [in Russian].
9. Polterovich, V. M. (2004). Instytutsionalnyie lovushki: est' li vykhod? [Institutional traps: is there a way out?]. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost' – Social sciences and modernity*, 3, 5-16. Retrieved from http://mathecon.cemi.rssi.ru/vm_polterovich/files/Trapout_Rus.pdf [in Russian].
10. Polterovich, V. M. (1999). Instytutsional'nyye lovushki i ekonomicheskiye reformy [Institutional traps and economic reforms]. *Ekonomika i matematicheskiye metody – Economics and mathematical methods*, 2, 1-37. Retrieved from: http://members.tripod.com/VM_Polterovich/ep99001.pdf [in Russian].

Borshchevsky V. V., Kutsab-Bonk K. Institutional trap of cross-border divergence: the causes of formation and ways of elimination.

The problems of transboundary cooperation development between Ukraine and the EU are addressed. Priority focuses are placed on the disproportionate development of the neighbouring border territories on different sides of the border. The main causes for the blocking of convergent processes in the transboundary space between Ukraine and the EU are identified. The presence of objective background for the rise and spread of institutional trap of cross-border divergence is proved. The key effects and the reasons for the establishment of this institutional trap are described.

The basic mechanisms of forming of cross-border divergence institutional trap at different stages of European integration of Ukraine are studied. Priority directions of the trap's negative impact on the various links of cross-border cooperation between Ukraine and the EU are outlined. Potential ways to mitigate these effects in sectoral and functional profiles are determined. Main attention focuses on the importance of the quality of human and social capital to eradicate institutional trap of cross-border divergence.

Key areas to overcome the institutional trap of cross-border divergences between the EU and Ukraine are substantiated. Three primary planes of the priority efforts application for government and regional authorities on different sides of the border are allocated. The first plane is considered to be socio-psychological. It covers the traditions and mental attitudes that are associated with the rooting of institutional dysfunctions in cross-border cooperation between Ukraine and the EU. The second plane is the financial-economic one. It concerns economic interests and financial results of participants of the institutional trap of cross-border divergence. The third plane is the plane of organization and management solutions and regulatory policy. It sets the administrative leverage for destruction of institutional trap of cross-border divergence. First of all, it is applied for the development of business activities in the transboundary area between Ukraine and the EU, deregulation of cross-border markets, establishment of modern institutional forms of cross-border interactions, as well as introducing elements of the knowledge economy in near-border EU regions of Ukraine.

Keywords: institutional traps, cross-border divergence, cross-border cooperation, near-border regions, cross-border markets, border trade.

Борщевський Віктор Валентинович – доктор економічних наук, доцент, завідувач відділу розвитку територіальних громад і транскордонного співробітництва ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: borshchevsky@ukr.net).

Borshchevskyy Viktor Valentynovych – Dr. Sci. (Econ.), Assoc. Prof., Head of the Department of development of territorial communities and transborder cooperation of the SI “Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine”.

Кущаб-Бонк Катажина – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки і управління інституту економіки і управління Державної вищої технічно-економічної школи ім. Броніслава Маркевича (м. Ярослав, Польща) (e-mail: kkcab_bak@poczta.onet.pl).

Kucab-Bak Katazyna – Ph.D. (Econ.), Senior Lecturer of the Department of economics and management of the Bronislaw Markiewicz State Higher School of Technology and Economics in Jaroslaw (Poland).

Надійшло 20.11.2016 р.